

”מורנו” להחזיר עטרה ליושנה

סמיכה לרבנות ללא היתר הוראה

מאבות מלאכות שבת (שיעור 2)

מלבן – תפקיד המים בכיבוס

שיעור מספר 52

בשיעור הקודם התחלנו ללמוד על גדרי אב מלאכת ליבון וכיבוס. הקדמנו והצגנו ש”ליבון” הוא ניקוי והלבנת הצמר הגולמי לפני הניפוץ והטוויה. התולדה המרכזית של מלאכת הליבון היא הכיבוס. בדרך כלל ”כיבוס” מתייחס לשטיפת אריג בעזרת מים. התבוננות בהגדרה זו מעלה מספר שאלות לגבי גדרי הכיבוס:

- א. ”אריג” - האם כיבוס מתייחס לאריגים בלבד?
- ב. ”שטיפה” - האם שטיפה היא דווקא שפשוף פעיל, או שעצם ההרטבה אסורה?
- ג. ”בעזרת מים” - האם מותר לנקות בשבת ויו”ט אריגים ללא שימוש במים?

בשיעור הקודם עסקנו בשאלה הראשונה. בשיעור זה נענה על שתי השאלות האחרות. שאלות אלו בוחנות מהו תפקיד המים בכיבוס - האם עצם המגע עם מים מכבס, והאם ניתן לכבס ללא נוזל.

שרייתו הוא כיבוס

בשיעור הקודם למדנו את סוגיית הגמרא במסכת זבחים, הדנה באריכות בהבדלים בין גדרי כיבוס של חומרים שונים. לקראת סוף הסוגיה נאמר -

תלמוד בבלי מסכת זבחים דף צד עמוד ב

בגד - שרייתו זהו כיבוסו, רבא לטעמיה, דאמר רבא: זרק סודר למים - חייב

מהגמרא עולה שעצם זריקת הבגד למים נחשבת כמלאכת כיבוס מדאורייתא. על פניו המשמעות היא שהרטבה של אריג אסורה מן התורה. ברם, ישנם מקורות מהם עולה שמותר להרטיב את הבגדים -

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף יח עמוד א

אמר רב חייא בר אשי אמר רב: נדה שאין לה בגדים - מערמת וטובלת בבגדיה

רש”י מסכת ביצה דף יח עמוד א

שאיין לה בגדים - טהורים, להחליף וללבוש אחר טבילתה, והיום יום טוב, ואינה יכולה להטביל את אלו (בגדיה) שעליה. מערמת וטובלת - כשהיא לבושה

האמוראים מתירים לאישה שאין לה בגדים טהורים לטבול בבגדיה, בכדי לטהר אותם. הרי הבגדים נשרים במים כאשר היא טובלת? אודות ההולך לקבל את פני רבו ביום הכיפורים נאמר -

תלמוד בבלי מסכת יומא דף עז עמוד ב

תנו רבנן: ההולך להקביל פני אביו או פני רבו, או פני מי שגדול ממנו - עובר עד צוארו במים, ואינו חושש

רש”י מסכת יומא דף עז עמוד ב

ואינו חושש - משום רחיצה

שימו לב שרש”י אומר שכוונת הגמרא היא שאין לו לחשוש מאיסור רחיצה האסורה ביום הכיפורים. אך הנושא של הרטבת הבגדים לא עלה כלל!

כפי שנלמד בהמשך, בתירוצי הראשונים, רוב מוחלט של הראשונים מיתן במידה מסוימת את דברי רבא. לחדד את ההקשר ומשמעות הדברים, יש לציין שהיו ראשונים שאסרו הרטבת אריגים באופן קרוב למוחלט -

ספר יראים סימן רעד [דפוס ישן - קב]

צריך להיזהר שלא לתת מים על הבגד, בין של פשתן בין של צמר, ואפילו ידיו מטופחות במים מרובים - צריך שלא יקנחם בבגד בעוד שהמים מרובים עליהם. ולריבוי המים לא ידעתי שיעורין. הלכך מנהג כשר הוא כשאדם רוחץ ידיו בשבת, שיזרוק המים מעל ידיו וינער בכח קודם קינוחו במפה או בבגד ... הא דתניא נדה מערמת וטובלת מפרשינן לה בבגדי עור

היראים אוסר לנגב ידיים רטובות, שמא ניגוב זה הוא בגדר "שרייתו הוא כיבוסו" (והוא העמיד את היתר הנידה לטבול בבגדיה – בבגדי עור!). כפי שנלמד, רוב הראשונים חלקו על כך.

פתרון ראשון – דברי רבא נדחו

הפוסקים ציינו שהרמב"ם והריף השמיטו את דברי רבא, ששרייתו היא כיבוסו –

נשמת אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל כב

צ"ע דלמה לא הזכיר הרמב"ם דין זה דשריית הבגד זהו כיבוסו ... וגם על הרי"ף מאד תמוה שהביא בסוף פרק תולין רק סוגיא דזבחים דאסור לכבס מנעל ולא הביא שם הסוגיא דשריית הבגד זהו כיבוסו ... ולולי דמסתפינא אמינא דמזה מוכח דלא סבירא להו דין זה, ואף דרבא אמרה שם בזבחים, מכל מקום, כיון דמצינו אמוראי בתראי לבתר דרבא רב חייא בר אשי, ורמי בר פפא ורבא גופא ביומא דסבירא להו דמותר לעבור במים ביום הכיפורים, וכן גבי נדה דמערמת וטובלת ... סבירא להו דלא קיימא לן בזה כרבא

לפי שיטות אלו, דברי רבא נדחו לאור המימרות שבסוגיות האחרות, ועל כן אין איסור להשרות בגד במים. (בהרחבות למדנו שלפי הרמב"ם לא ברור שישנו איסור דאורייתא לכבס עור כלל. רבא אמר ש"שרייתו הוא כיבוסו" בכדי לפתור את הסתירה בין דיני כיבוס בגדים ועורות. אם לפי שיטתו רבא חזר בו בסוף הסוגיה לענין עורות, יתכן שאף רבא עצמו חזר בו מהפסיקה ששרייתו היא כיבוסו).

פתרון שני – רק אם הבגד מלוכלך

תוספות מסכת שבת דף קיא עמוד ב

אם תאמר: היכי שרי התם ליכנס בבגדיה, ונדה נמי איך טובלת בבגדיה, נימא שרייתו זהו כיבוסו? וי"ל דדוקא היכא דאיכא טיפת דם או טינוף אמר שרייתו זהו כיבוסו, דבהכי מיירי בפרק דם חטאת

בעלי התוספות תירצו שהרטבת בגד אסורה רק אם הבגד מלוכלך. וכך הכריע המאירי –

בית הבחירה (מאירי) מסכת ביצה דף יח עמוד א

עיקר הדברים שלא נאמר שרייתו זהו כבוסו אלא בשיש שם צואה או לכלוך

פתרון שלישי – תלוי באיזה אופן ההרטבה נעשית

בעלי התוספות ממשיכים ומביאים את פתרונו של ר"ת לקושיה –

תוספות מסכת שבת דף קיא עמוד ב

ומצא ר"י מוגה בספר הישר דלא אמר שרייתו זהו כיבוסו בדבר שאינו כי אם לכלוך, כמו סיפוג באלונטית וקינוח ידים במפה, והני שהולכין במים עם הבגדים הוי נמי דרך לכלוך ולא דרך נקיין

ר"ת מבאר שלא יתכן להגדיר את לכלוך הבגד ככיבוס וליבון. במקומות בהם הותרה הרטבת הבגד מדובר על הרטבה בדרך המלכלת את הבגד, ואינה מנקה אותו (יש עוד רבות לדון בדברי ר"ת. עיינו על כך בהרחבות).

❖ הרחבות – עיון נוסף בשיטת ר"ת

הפרי מגדים מגדיר את היחס בין שתי השיטות האחרונות. אף אחת מהן אינה מקלה או מחמירה יותר מהשניה. לכל אחת יש קולא וחומרה –

פרי מגדים אשל אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שב סעיף ט

לכל אחד מהתירוצים קולא וחומרה:

לתירוץ ראשון: קולא – כל בגד נקי מותר ליתן עליו מים נקיים אף אין דרך לכלוך. וחומרה – כל שיש לכלוך עליו, אף דרך לכלוך, כגון לנגב ידיים רטובות בבגד אסור.

ולתירוץ השני: קולא – דרך לכלוך שרי אף שיש עליו לכלוך. וחומרה – כל שאין דרך לכלוך אסור, אף בנקי לגמרי

אך יש לשים לב למשמעות העקרונית של שני התירוצים.

רבא אומר ש"שרייתו היא כיבוסו". מהמקורות שהובאו מתברר שלא יתכן לומר שכל הרטבת בגד היא כיבוס. לאור זאת אנו בוחנים את הגבולות של האיסור. כלומר – באילו מצבים הרטבה איננה כיבוס?

הנחת השאלה היא שהרטבת הבגד לעולם מכבסת אותו. שני התירוצים הללו אומרים שלא כך הדברים. אם הבגד אינו מלוכלך, הרי שההרטבה לא כיבסה אותו. ואם ההרטבה מלכלכת את הבגד (עיין בהרחבות, שם הדברים הוגדרו יותר), הרי שההרטבה לא כיבסה את הבגד. כלומר, שני התירוצים דוחים את ההבנה שהרטבה היא עצמה כיבוס, ואומרים שאם ההרטבה לא ניקתה את הבגד, לא יהיה בכך כיבוס (האם יתכן שההרטבה תנקה את הבגד, ובכל זאת לא היה בכך כיבוס? עיינו בהרחבה הקודמת).

לאור זאת יש מקום להבין שאין מחלוקת בין השיטות הללו, אלא יש כאן דוגמאות שונות לאמירה העקרונית שהרטבה היא כיבוס רק אם ניתן לזהות בהרטבה היבט של נקיון הבגד. כך משמע מפסקי הרמ"א, שפסק להתיר את הרטבת הבגד בשני המצבים הללו –

הגהת הרמ"א על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שב סעיף ט

הגה: **ובגד שאין עליו לכלוך**, מותר לתת עליו מים ... ויש אוסרים ככל ענין סעיף י

הרוחץ ידיו, טוב לנגבם בכח זו בזו ולהסיר מהם המים כפי יכלתו קודם שיקנחם במפה הגה: ויש שכתבו דאין לחוש לזה. ללא אמרין שריית בגד זהו כבוסו כפי הא' גוואל. דאין זה רק דרך לכלוך. וכן נוהגין נראה שהרמ"א סובר כי אין סתירה בין הפסקים. בביאור הלכה העיר שבהחלט יתכן שאין מחלוקת בין השיטות –

ביאור הלכה סימן שב סעיף ט ד"ה * שאין

כשיש עליו לכלוך, אפילו דרך לכלוך, כגון לנגב ידיים שם, אסור לדעה זו, כיוון שיש עליו לכלוך מכבר. כך כתב הפרי מגדים, וכן משמע בעולת תמיד. מכל מקום לענין לא ברירא הדבר כל כך, דיש לומר דדרך לכלוך לכולי עלמא שרי

פתרון רביעי - יש להבחין בין סוגי הבגדים

בספר הישר מצאנו הבחנה נוספת, אך היא איננה מוסברת שם –

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן רפג

ההיא דיש בה ליבון אסירא בכל מקום ליבון כגון צמר ובגד פשתים יש דברים דשרייתן כיבוסן, כגון הני דבני כיבוס וליבון נינהו, כדפרישית לעיל, אבל בגד שמלבנין אותו – אין שרייתו כיבוסו על ידי מים נמי, שהרי מעשים בכל יום שאנו מקנחין את הידים לאחר נטילה במטפחת ובסדינין ובמפות בשבתות ובימים טובים

יש לציין שדלגנו על כ-500 מילים בין הקטע הראשון שצוטט לבין השני. מסתבר שכוונת ר"ת היא לצמר ולפשתים אותם הזכיר לעיל.

בשיעור הקודם ביררנו את גדרי הכיבוס ביחס לחומרים שונים. הבחנו שם בין כיבוס ונקיון של אריגים, בדים, עור, ועוד. מדברי ר"ת עולה שגם בין האריגים עצמם יש להבחין. יש אריגים שאסור להרטיב, ויש אריגים הדומים יותר לעורות. מצד אחד, אך סביר הוא שלא כל האריגים שווים. מצד שני, ההבחנה בין אריגים לבין עורות מבוססת על משנה –

משנה מסכת שבת פרק כא משנה ב

היתה עליו (על הכר) לשלשת – מקנחה בסמרטוט. היתה של עור – נותנין עליה מים עד שתכלה

אם ישנה הבחנה בין אריגים, מדוע המשנה הבחינה בין סתם כר לבין כר מעור? המאירי, שציטט ראשונים שהבחינו בין סוגי בדים, מציע פתרון לקושיה זו –

בית הבחירה (מאירי) מסכת ביצה דף יח עמוד א

תירצו שזו של נדה בחלוק שלה נאמרה, ולא בבגדי צמר, ולא נאמר שרייתו זהו כבוסו אלא בשל צמר. וזה שתפשה בשמועת הלשלת שבשל עור דוקא נותנין עליו מים, ואם כן היה לו לתפשה בשל פשתן? שמא דרכן היה שלא לעשות כר אלא בעור או בצמר ... ואחרוני הרבנים מחלקים בין בגד לבגד, שיש בגדים מתכבסים במהרה, ועליהם אמרו "שרייתו זהו כבוסו", ויש שאין מתכבסים אלא אחר שפשוף גדול, ואין לומר בהם כן

המאירי מציע שהמשנה הכירה רק שני סוגי כרים – מצמר, ומעור. לכן היא לא עסקה באריגים אחרים, בהם לא נאמר ששרייתו הוא כיבוסו (שימו לב שבדברי ר"ת משמע ש"שרייתו היא כיבוסו" נאמר על צמר ופשתים, ואילו בדברי המאירי עולה שזה נאמר אך ורק על צמר, ולא על פשתן).

לחילופין ניתן להציע שהמשנה מתכוונת להגדיר את הקריטריון הרלוונטי להגדרת הכיבוס. ההבחנה היא בין הכרים הרגילים, העשויים מצמר, לבין עורות. מהו דינם של יתר האריגים? תלוי אם הם דומים לעורות, או דומים לצמר.¹

¹ פתרון מסוג זה נפוץ מאוד בש"ס. כאשר ישנו פער רחב מדי בין המקרה של הרישא והסיפא, פעמים רבות הגמרא תשאל – מהרישא ניתן לדייק שבמצב הביניים יש לנהוג בשונה מהרישא. מהסיפא ניתן לדייק שבמצב הביניים יש לנהוג הפוך מהסיפא. אם כך, מה הדין? הגמרא עונה – במצב הביניים "נעשה כמי" שנמצא במצב של הסיפא, ונהוג כך. יש לשים לב שכוונת הגמרא אינה להכריע באופן אקראי כרישא או כסיפא, או להצביע על חיסרון במשנה. להיפך – המשנה בחרה במצבים שיאפיינו את הקריטריונים להכרעות שונות. ואכמ"ל

לסיכום:

- במסכת זבחים (דף צד ע"ב) רבא אומר ששריית בגד נחשבת כמלאכת כיבוס מדאורייתא. אך ישנם מקורות מהם משמע שאין איסור להרטיב, ואפילו להשרות, בגדים בשבת. במסכת ביצה (דף יח ע"א) מציעים בשם רב שנדה ההולכת לטבול, שאין לה בגדים טהורים ללבוש אחר הטבילה, תטבול בבגדיה, וכך הבגדים יטהרו, למרות שבגדים יישרו במים בזמן הטבילה. במסכת יומא (דף עז ע"ב) נאמר שלמרות שישנו איסור רחצה ביום הכיפורים, מותר, לצורך מצווה, לעבור בנהר. הגמרא איננה מזכירה את העובדה שהבגדים שרויים במים בעת המעבר. בראשונים מצאנו ארבעה כיוונים ליישב את סתירת הסוגיות –
- א. **דברים אלו של רבא נדחו מההלכה** – כך ביארו רבים מהפוסקים את השמטת הריף והרמב"ם את דברי רבא.
 - ב. **שרייה הוא כיבוס רק עבור בגדים מלוכלכים** – כך תירצו בעלי התוספות והמאירי.
 - ג. **שרייה היא כיבוס רק אם היא נעשית באופן שנועד לנקות את הבגד** – כך ביאר ר"ת.
 - ד. **שרייה היא כיבוס של חומרים מסוימים בלבד** – כך תירצו ראשונים שונים. היראים, המחמיר ביותר, ביאר שהסוגיות המתירות את השרייה מתירות זאת בבגדי עוד בלבד. הבחנה זו מופיעה כבר בגמרא. מר"ת עולה שתתכן הבחנה בין צמר ופשתים לבין חומרים אחרים. המאירי ציטט ראשונים שהבחינו בין צמר לבין שאר הבגדים. וכן על זה הדרך.

היחס בין התירוץ השני והשלישי

הפרי מגדים ביאר שכל אחד מהתירוצים חולק על משנהו. אך הרמ"א פסק להלכה הן את התירוץ השני והן את השלישי. מסתבר שלפי הרמ"א אין מחלוקת בין השיטות. ישנה הסכמה ביניהם ששרייה היא כיבוס רק אם השרייה אכן מנקה את הבגד. ישנם שני מצבים (לפחות!) בהם ברור שהשרייה איננה מנקה את הבגד – אם הבגד איננו מלוכלך, ואם השרייה נעשית בדרך מלכלכת (בהרחבות העמקנו יותר בשיטת ר"ת, שם מתברר שיתכן שישנם יסודות נוספים בשיטתו).

להלכה

את פסיקת הרמ"א למדנו לעיל. הרמ"א התיר להרטיב בכל מצב בו ברור שלא מתבצע כיבוס – אם הבגד נקי, או אם ההרטבה מלכלכת. אך פסקי השולחן ערוך מורכבים יותר.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שב סעיף ט

בגד שיש עליו לכלוך, אסור אפילו לשכשכו, דזהו כבוסו, אלא מקנחו בסמרטוט בקל ולא בדוחק, פן יסחוט סעיף ז

הרוחץ ידיו, טוב לנגבם בכח זו בזו ולהסיר מהם המים כפי יכלתו קודם שיקנחם במפה

טרם נעמיק בפסק השו"ע, נציין שעלתה כאן הערה נוספת. אנו עוסקים באופנים בהם אסור להרטיב בגד. אך כאשר בגד נרטב, תתכן בעיה אחרת – סחיטת הבגד, האסורה. כפי שהשו"ע מציין, יש להיזהר שלא לסחוט את הבגד הרטוב (על יתר דיני סחיטה נעמוד, בעזרת ה', כאשר נגיע לסימן ש"כ, העוסק בדיני סחיטה). מדברי השו"ע נשמע שסובר שטוב לחשוש לדברי היראים, אך זו חומרה ואינה חובה. אך הדין המרכזי נפסק בסעיף ט, שם ביאר שאיסור השכשוך הוא רק אם הבגד מלוכלך (אחרת היה ראוי לכתוב שבכל מקרה אסור לשכשך בגד במים). היתר זה משמע מפסק נוסף של הבית יוסף, בהקשר של הלכות בורר –

בית יוסף אורח חיים סימן שיט (לסעיף טז)

כתב הרא"ש בתשובה (כלל כב סי' ט) דמים שיש בהם תולעים מותר לשתותן על ידי מפה בשבת, ולא הוי כבורר ... ומכל מקום איכא למידק, נהי דליכא משום בורר, הא מיתסר משום דמלבן המפה! ... הרא"ש סבר דלא אמרינן בגד שרייתו זהו כיבוסו אלא דווקא בשיש בו טינוף

בשולחן ערוך (סימן שיט סעיף טז) פסק את דברי הרא"ש, והתיר לשתות מים דרך מפה, כדי למנוע את חדירת התולעים. אם השו"ע ביאר שהרא"ש מניח ש"שרייתו הוא כיבוסו" נאמר רק על בגד שיש עליו טינוף, ופסק את ההלכה בעצמו, עולה שהוא מסכים להלכה ש"שרייתו הוא כיבוסו" נאמר רק על בגד שיש עליו טינוף, זה בהתאם למה ששמע מדבריו בסימן ש"ב סעיף ט'. אך בהקשר של טלית שאחזו אותה להבות פסק השולחן ערוך –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שלד סעיף כד

יש אומרים שאין יכול ליתן עליו משקין כדי שיכבה כשיגיע להם; ויש אומרים שמותר לעשות כן בשאר משקים, חוץ מן המים, משום כיבוס; ויש מתירים אפילו במים. ודברי סברא שנית נראים

נראה מדברי השו"ע שאסר לתת מים על הטלית, למרות שלא ידוע לנו שהטלית מלוכלכת, נגד ביאורו את דברי הרא"ש!

❖ הרחבות – ביאור שיטת השו"ע לפי האבני נזר

שו"ת זרכי נעם (מרדכי בן אברהם הלוי, נפטר בסביבות ה'ת"נ, מחשובי רבני מצרים, אביו של הרב הראשי של מצרים, מחבר הספר "גינת ורדים") סימן ד

מה שנלענ"ד הוא דלעולם הרב עוסק בסברת בעלי התוספות דלא אמרינן שרייתו זהו כיבוסו אלא בדבר שיש בו טינוף ... לפיכך בסימן ש"ט התיר לשתות מים על ידי מפה, שהיא סברת הרא"ש ... ואמנם גבי בגד שאחז בו האור אסר לגמרי ליתן מים מצד אחר, ולא חילק בין שיש בו טינוף לבין שאין בו טינוף אסר לה מטעם דאיכא למגזר משום סחיטה

הרב הלוי מבאר שהשו"ע אכן פוסק כרא"ש, אך אסר לשפוך מים רבים על בגד שמא יסחט. וכך משמע מדברי המגן אברהם –

מגן אברהם סימן שיט ס"ק יא

מה שכתב בסוף סימן של"ד, דאסור ליתן מים, היינו נמי שמא יסחוט ברם היו פוסקים שהעדיפו לדחות את הדיוק מסימן ש"ב –

ביאור הגר"א אורח חיים סימן שב סעיף ט

שיש עליו לכלוך – לאו דווקא, דהב"י לית ליה האי סברא לחלק בין יש או לא ... אלא לישנא דמתנ"י נקט ומשום סיפא מקנחו

הגר"א מבאר שהשו"ע אינו סובר שישנו הבדל בין בגד מלוכלך או נקי. מה שכתב בסימן ש"ב שמדובר בבגד מלוכלך הוא פשוט ציטוט של המשנה, ומתייחס לשאלה כיצד לנקות את הכתם. אך מצד הדין, השו"ע סובר שאסור להרטיב גם בגדים נקיים. ברם להלכה הגר"א חלק על השו"ע –

ביאור הגר"א אורח חיים סימן שב סעיף ט

יותר נראה ... דלא אמרינן שרייתו זהו כיבוסו אלא אם נתכוין לכבס, כמתניתין דלשלת, והוא הנכון הביאור הלכה, אחרי שמביא שרבים רבים מהראשונים ופוסקים מסכימים שמותר להרטיב בגד נקי, למעשה חושש לחומרה, כדברי הגר"א –

ביאור הלכה סימן שב סעיף ט ד"ה *שיש

מכל מקום, כיון שיש כמה ראשונים שמחמירין בזה ... בודאי יש לחוש ולהחמיר באיסור תורה וכך פוסק בשש"כ (מהדורה תשלט פרק טו סעיף ד והערה ד). הרב עובדיה מצטט פוסקים רבים שפירשו שלפי השו"ע אין איסור להרטיב בגד אם הוא אינו מלוכלך, ומכריע כך להלכה –

שו"ת יביע אומר חלק ז - אורח חיים סימן מ אות ה

רוב הפוסקים ס"ל דלא אמרינן שרייתו זהו כיבוסו אלא כשיש בו טינוף ... וכן הוא פסקן של דברים. והכי נקטינן

ילקוט יוסף שבת ב סימן שב (דיני ניקוי וקיפול הבגדים בשבת) סעיף יט

אסור לשרות בגד בתוך מים בשבת, דשרייתו של הבגד במים זהו כיבוסו. וכל זה כשיש לכלוך או איזה טינוף על הבגד, אבל אם הבגד נקי, מעיקר הדין מותר לשרותו בשבת במים מועטים, דלא אמרינן בזה "שרייתו זהו כיבוסו". והמחמיר שלא לשרות במים אפי' מועטים גם בגד נקי, תע"ב

לסיכום:

כאמור, הרמ"א סובר כי אין מחלוקת בין התירוצים שהציעו בעלי התוספות. כל הרטבת בגד שאינה מנקה אותו מותרת. לפיכך, אם הבגד נקי, או שההרטבה נעשית באופן המלכלך את הבגד, אינה כיבוס, ומותרת. בשו"ע סימן שב סעיף ט כתוב שאסור לשכשך במים בגד שיש עליו לכלוך. משמע שאם אין עליו לכלוך – מותר. בסעיף י' השו"ע פוסק שראוי להחמיר כשיטת היראים, אך ברור שזו חומרה בלבד. בסימן שיט (סעיף ט) השו"ע פסק את דברי הרא"ש, שמותר להעביר מים דרך מפה כדי שיצאו נקיים, למרות שהמפה נרטבת. גם שם משמע שמכיוון שהמפה נקיה, אין איסור להרטיב אותו. אך בסימן שלד (סעיף כד) השו"ע אסר לשפוך מים על טלית, כדי להצילה מן הדלקה, מפני שבשפיכה זו הוא מכבס את הבגד! האבני נזר מציע שהשולחן ערוך התלבט בעצמו כיצד להכריע. לכן הוא פוסק את המצבים בהם יש חשש לאיסור דאורייתא – לחומרה, ואילו את המצבים בהם אין חשש דאורייתא – לקולא. פוסקים רבים מבארים את פסיקת השו"ע אחרת. בשו"ת דרכי נעם ובמג"א ביארו שלשיטתו, "שרייתו היא כיבוסו" רק אם הבגד מלוכלך, אך אסור לשפוך כמות גדולה של מים על הבגד, שמא יסחט. וכך הרב עובדיה פוסק הלכה למעשה. הגר"א מבאר שלשון השו"ע בסימן שב, שהזכיר שהבגד מלוכלך, אינו מתכוון להגדיר שאם הבגד נקי מותר להרטיב אותו. השו"ע מציג מציאות בה אדם ירצה לנקות בגד, ומבאר את המותר והאסור במקרה זה. אך להלכה השו"ע פוסק שאסור להרטיב בגדים נקיים. ברם הגר"א עצמו פסק למעשה אחרת. הוא אומר ששרייתו הוא כיבוסו רק אם ההרטבה נעשית בדרך כיבוס. לדבריו חששו למעשה המשנ"ב והשש"כ.

ניקוי יבש²

מהמשנה שלמדנו בשיעור לכאורה עולה שאין איסור לנקות לכלוך מבגד אם אינו משתמש בנחלים –

משנה מסכת שבת פרק כא משנה ב

מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות היתה עליו לשלשת מקנחה בסמרטוט היתה של עור נותנין עליה מים עד שתכלה

בסוגיה בדף קמ"א רש"י ביאר שאין איסור כיבוס ללא נחלים –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמא עמוד א

אמר רב כהנא: טיט שעל גבי בגדו - מכסכו מבפנים ואין מכסכו מבחוץ

רש"י מסכת שבת דף קמא עמוד א

מבפנים - דלא מוכחא מילתא לאיתחזויי כמלבן, ומלבן ממש לא הוי, דאין נותן שם מים כסכוס - דמי למכבס

חברותא שבת דף קמא עמוד א

אמר רב כהנא: טיט שעל גבי בגדו - מכסכו מבפנים [משפשו מצדו הפנימי] ואין מכסכו מבחוץ כדרך מלבן, ואף שמדאורייתא אין מלאכת מלבן אלא במים, חכמים החמירו שלא לשפשף בגד, אף בלי מים, משום שנראה כמלבן, אמנם כשמשפשו מבפנים התיירו כי אין זה נראה כמלבן.

איסור כסכוס הסודר מבחוץ אינה פעולת ליבון בפני עצמה, אלא נאסרה כגזירה שמא ילבן. כך עולה מדברי רש"י, וכך פסקו הראב"ד והרמב"ם –

רמב"ם הלכות שבת פרק כב הלכה יז

טיט שעל גבי בגדו מכסכו מבפנים ואינו מכסכו מבחוץ גזירה שמא יכבס

בסוגיה הבאה דנים אם יש איסור לנקות את הבגד גם ללא נחלים. מהדברים עולה איסור דרבנן נוסף –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמ עמוד א

מיסתמך ואזיל רב אחא בר יוסף אכתפיה דרב נחמן בר יצחק בר אחתיה, אמר ליה: כי מטינן לבי רב ספרא - עיילנא, כי מטו - עייליה. בעא מיניה: מהו לכסכוסי כיתניתא בשבתא? לרכוכי כיתניתא קא מיכוין - ושפיר דמי, או דילמא: לאולודי חיורא קמיכוין, ואסיר? - אמר ליה: לרכוכי קא מיכוין, ושפיר דמי, כי נפק אתא, אמר ליה: מאי בעא מר מיניה? - אמר ליה: בעי מיניה: מהו לכסכוסי כיתניתא בשבתא, ואמר לי: שפיר דמי. ותבעי ליה למר סודרא? - סודרא לא קא מיבעיא לי, דבעי מרב הונא ופשיט לי. - ותיפשיט ליה למר מסודרא! - אמר ליה: התם - מיחזי כי אולודי חיורא, הכא - לא מיחזי כאולודי חיורא

² הכוונה היא לניקיון ללא שימוש בנחלים כלל. מה שנקרא בפינו "ניקוי יבש" מנקה את הבגדים בעזרת כימיקלים, וכמובן שעשייתו בשבת הוא איסור תורה גמור.

רש"י מסכת שבת דף קמ עמוד א

לכסכסו כיתניתא - חלוק כתונת של פשתן שנתכבסה, והרי היא קשה ומשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרככה, ואף הליבון שלה מצהיל על ידי השפשוף.
אולודי חיורא - הליבון מצהיל.
התם מיחזי כאולודי חיורא - שמקפיד על ליבונו וצוהרו של סודר יותר מכיתניתא.

חברותא שבת דף קמ עמוד א

מיסתמיך ואזיל [היה נשען והולך] רב אחא בר יוסף כשהיה זקן אכתפיה [על כתפו] דרב נחמן בר יצחק בר אחתיה [בן אחותו]. אמר ליה לרב נחמן בר יצחק: כי מטינן [כשנגיע] לבי רב ספרא - עיילינא [הכניסני אליו]. כי מטו - עייליה. בעא מיניה רב אחא בר יוסף מרב ספרא: מהו לכסכסו כיתניתא בשבתא? [האם מותר לשפשף כתונת פשתן לאחר כבוסה בשבת? ומסבירה הגמרא את הבעיה. השפשוף מביא שתי תועלויות לבגד, הוא מרכז אותו, וגם מבריק אותו ומשלים את הליבון, והשאלה היא: האם לרכוכי כיתניתא קא מיכוין המשפשוף בעיקר, ותועלת הליבון היא טפלה ושפיר דמי, או דילמא: לאולודי חיורא [להוסיף ליבון] קמיכוין כל מכסכס בעיקר ואסיר מדרבנן, כי פעולה זו היא המשך הכיבוס? אמר ליה: לרכוכי קא מיכוין, ושפיר דמי. כי נפק רב אחא ואתא, אמר ליה רב נחמן שהולכו אל רב ספרא: מאי בעא מר מיניה? אמר ליה: בעי מיניה: מהו לכסכסו כיתניתא בשבתא? ואמר לי: שפיר דמי. אמר ליה רב נחמן לרב אחא: ותבעי ליה למר מהו לשפשף סודרא? אמר ליה רב אחא: סודרא - לא קא מיבעיא לי, כיון דבעי מהו דינו מרב הונא, ופשיט לי שאסור. אמר ליה רב נחמן: ותפשיט ליה למר מסודרא שגם כתונת אסור לשפשפה? אמר ליה: התם בסודר - מיחזי יותר כי אולודי חיורא, כי מקפידים עליו יותר מאשר בכתונת, לפי ששובשים אותו על הראש ונראה. הכא בכתונת - לא מיחזי כאולודי חיורא.

מהגמרא משמע שפעולת הכסכוס בעיקר מרככת את הבגד, אך גם מבריקה אותו. השאלה היא אם פעולת ההברקה שולית מספיק בכדי שלא יהיה בה איסור. מסקנת הגמרא משמע שזהו תלוי בסוג הבגד. ישנו בגד (סודרא) שאסור לשפשף ולהבריק בשבת, וישנם בגדים שמותר (כיתניתא), וכך פסק הרמב"ם -

רמב"ם הלכות שבת פרק כב הלכה יז

המכסכס את הסודר אסור מפני שהוא מלבנו אבל החלוק מותר מפני שאין כוונתו אלא לרככו /השגת הרב"ד/ המכסכס את הסודר אסור. א"א טעה בזה דבין סודר בין חלוק מותר וכן פסק הרב ז"ל (הריף)

הרב"ד מציין שהריף התיר לכסכס כל בגד שהוא! כיצד זה מתיישב עם פשט הגמרא? הרמב"ן, כהרגלו בקודש, יוצא להגנת הרי"ף -

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף קמ עמוד א

תימה הוא, למה לא כתבה רבינו הגדול ז"ל (הרי"ף)? ונראה שהוא מפרש דר"ה פשט ליה בסודרא להיתירא, ואפילו הכי קס"ד דכיתנא אסור, ושרא ליה ר"ח אפי' בכיתנא, ולישנא דגמ' דייק כדקאמרין "ותפשוט ליה למר מסודרא". ואלו הוה ר"ה אסר בסודרא כיון דר"ח שרא בכיתנא לא הוה אמר ותפשוט ליה אלא מקשי קשו פשטי אהדדי

הרמב"ן מעיר שלפי רש"י והרמב"ם מהלך הגמרא נראה תמוה. אחרי שרב אחא מספר לרב נחמן מהי ההלכה, רב נחמן שואל את רב אחא - מדוע לא הסקת את הדין של כיתנא מהדין של סודרא? לפי רש"י והרמב"ם, בשלב זה רב נחמן יודע שהכרעת רב אחא היא שאסור לכסכס סודר, ומותר לכסכס כיתנא. אם כך, יש תשובה ברורה מאוד לשאלת רב נחמן - הרי אילו היה מסיק רב אחא את דינו של הכיתנא מדינו של הסודרא, הוא היה אוסר את שניהם, חו הייתה טעות! מכיוון שרב אחא רק ביאר מדוע התלבט רק באחד ולא בשני, משמע שהם הבינו שדינם זהה.

מתוך כך הסיק הרמב"ן שלפי הריף מותר לכסכס כל בגד שהוא, וכאמור, כך משמע גם מהרב"ד. (לכאורה הרמב"ם ורש"י הבינו שרב נחמן שאל את רב אחא - מדוע שאלת מהו דין הכיתנא, ולא הנחת שדינו כדין הסודרא? אמנם למעשה דינם שונה, אך רב נחמן רצה להבין מדוע רב אחא הניח כך עוד לפני ששאל את השאלה).

למעשה מתבררת מחלוקת בין רש"י והרמב"ם לבין הריף הרב"ד והרמב"ן אם ישנו איסור לכסכס סוגי בגדים מסויימים, גם ללא נחלים. אך מהדברים נשמע שגם זהו איסור דרבנן בלבד.

אך מהמקור הבא משמע שישנו כיבוס ללא נחל האסור מדאורייתא -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמז עמוד א

אמר רב הונא: המנער טליתו בשבת - חייב חטאת. ולא אמרן אלא בחדתי, אבל בעתיקי - לית לן בה. ולא אמרן אלא באוכמי, אבל בחיורי וסומקי - לית לן בה. והוא דקפיד עלייהו. עולא איקלע לפומבדיתא, חזא רבנן דקא מנפצי גלימייהו. אמר: קמחללין רבנן שבתא! אמר להו רב יהודה: נפוצי ליה באפיה, אנן לא קפדינן מידי. אביי הוה קאי קמיה דרב יוסף, אמר ליה: הב לי כומתאי. [חזא דאיכא] טלא עליה, הוה קמחסס למיתבה ליה. אמר ליה: נפוץ שדי, אנן לא קפדינן מידי

רש"י מסכת שבת דף קמז עמוד א

המנער טליתו - מן העפר.

חייב חטאת - דזהו ליבונה.

אלא באוכמי - שהאבק מקלקל מראיתה, וקפיד עליה.

והוא דקפיד עלייהו - ללובשן עד שינערם.

קמחללי שבתא - וגלימי אוכמי הוו.

לא קפדינן - לא איכפת לן אם יש עליה אבק, הלכך לאו ליבון הוא.

כומתאי - כובעי.

הוה קא מחסם - לשון לא תחסום (דברים כה).

למיתבא ליה - שצריך לנער הטל מעליה.

חברותא שבת דף קמז עמוד א

המנער טליתו בשבת מן העפר שעליה, הרי הוא חייב חטאת. שזהו ליבונה. וחייב משום "מלבן". ולא אמרן דחייב, אלא בטלית חדתי. אבל במנער טלית עתיק, לית לן בה. דכיון דאין דרך להקפיד עליה, לא חשיב "ליבון". ולא אמרן דחייב, אלא באוכמי [טלית שחורה]. לפי שהאבק מקלקל את מראיתה, והרי הוא מקפיד עליה. אבל בטלית חיוורי או סומקי [לבנה או אדומה], שאינו מקפיד בה, לית לן בה. ואף באוכמי, הרי הוא חייב משום "מלבן", דוקא היכא דקפיד עלייהו שלא ידבק בהו עפר. אבל כשאינו מקפיד בכך, אין בזה משום "מלבן". עולא איקלע לפומבדיתא. חזא לרבנן דהוו קא מנפצי [מנערים] גלימיהו מן העפר. אמר: קמחללי רבנן שבתא. שעוברים הם על איסור "מלבן". אמר להו רב יהודה לרבנן: נפוצי ליה באפיה [נפצו את גלימותיכם בפניו]. ואל תחששו לדבריו. משום דאנן לא קפדינן מידי בעפר שנדבק בגלימה. הלכך לאו "מלבן" הוא. אביי הוה קאי קמיה דרב יוסף. אמר ליה רב יוסף לאביי: הב לי את כומתאי [כובעי]. חזא אביי דאיכא טלא עליה [שהיה טל על הכובע]. ומשום כך הוה קמחסם [מונע] את עצמו מלמיתביה ליה לרב יוסף את כובעו. אמר ליה רב יוסף: נפוך את הכובע ושדי את הטל מיניה. ולית בזה משום "מלבן", דהא אנן לא קפדינן מידי

רש"י מבאר שאיסור הניעור המתואר בגמרא מבוסס על כך שההקפדה על הסרת העפר מהבגד היא הליבון

שהבגד זקוק לו. אך בעלי התוספות חלקו על כך –

תוספות מסכת שבת דף קמז עמוד א

המנער טליתו - פי' ר"ח מן הטל שעליו דהיינו כיבוס וליבון חייב חטאת וכן משמע דהוי דומיא דכומתא דרב יוסף אבל בניעור מן העפר כדפירש בקונטרס אין נראה שיהא שייך ליבון.

ומהרמב"ם משמע פירוש שלישי –

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה יח

המסתת את האבן כל שהוא חייב משום מכה בפטיש. המצדד את האבן ביסוד הבנין ותקנה בידו והושיבה במקום הראוי לה חייב משום מכה בפטיש, הלוקט יבולת שעל גבי בגדים בידו, כגון אלו היבולות שבכלי צמר חייב משום מכה בפטיש, והוא שיקפיד עליהן, אבל אם הסירן דרך עסק הרי זה פטור, המנער טלית חדשה שחורה כדי לנאותה ולהסיר הציהוב הלבן הנתלה בה כדרך שהאומנין עושין חייב חטאת, ואם אינו מקפיד מותר. +/השגת הראב"ד/ המנער טלית חדשה שחורה כדי לנאותה ולהסיר הציהוב. א"א מפרשים אחרים פירשו מנערו מן המים שנפלו עליו והוא תולדת מכבס והפ"י הזה הוא לפי הענין. +

הרמב"ם מבאר שמדובר בניעור שנהגו בעלי מלאכה לעשות, זהו חלק מהמכה בפטיש של הכנת הבגד ללבישה. הראב"ד מציין שאחרים ביארו אחרת.

אם כך, למדנו שלוש שיטות ראשונים בביאור איסור ניעור העפר מן הבגד –

רש"י – ההקפדה על העפר הופכת את ניעור הבגד מהעפר שעליו לאיסור מלבן.

ר"ח – מדובר בבגד שנרטב, וניעור הבגד מהמים שעליו הוא פעולה של ליבון (אך ניקוי "יבש" אינו בהכרח ליבון).

רמב"ם – ניעור הטלית החדשה היא חלק מה"מכה בפטיש" של הכנת הבגד ללבישה (ואין בכך כיבוס).

בירור שיטת רש"י

בתחילת דיוננו בסוגיה זו למדנו את המשנה, בה נאמר שמותר לקנח את הלכלוך שעל הכר (גם אם מדובר בבד או אריג, כפי שמוכח שם). על סוגיית כסכוס הבגדים רש"י פירש שמדובר באיסור דרבנן, ולא איסור דאורייתא. רש"י נימק זאת בכך שמדובר בשטיפה ללא נחלים. אך במקור האחרון רש"י מבאר שישנו איסור כיבוס, למרות שאין בהם שימוש בנחלים! רע"א מעיר על הסתירה הזו –

רבי עקיבא איגר מסכת שבת דף קמא עמוד א

רש"י ד"ה מבפנים וכו', ומלבן ממש לא הוי, [בגמרא אמר רב כהנא טיט על גבי בגדו, מכסכו ומשפשפו מבפנים, ואין מכסכו מבחוץ, ופירש"י מבפנים לא מוכחא מילתא לאתחזווי כמלבן, ומלבן ממש לא הוי דאין נותן שם מים]. משמע דס"ל לרש"י דאין ליבון בלא מים. ותימא מלקמן (ריש דף קמז) דאמר רב הונא המנער טלית בשבת חייב חטאת, ופירש"י שם המנער מן העפר

בפוסקים עולים שני תירוצים –
הב"ח מביא את דברי רש"י, ופוסק שנכון להחמיר בהם –

ב"ח אורח חיים סימן שב אות א

לכתחלה יש לזוהר שלא לנער בין מן העפר בין מן המים

היו שדייקו מכך שהאיסור הוא רק אם הניקיון נעשה בצורה אגרסיבית, של נייעור –

ילקוט יוסף שבת ב סימן שב סעיף ט

אחינו האשכנזים מחמירים שלא לנער את הבגד בשבת גם מהאבק שעליו, אלא מקנחים את הבגד בנחת בכף היד, או במטלית יבשה (ועיין בהערה יא שם)

מהמשנה מוכח שמותר לנקות בגדים בעזרת מטלית יבשה. מוכח שרש"י מתכוון לאסור בנייעור בלבד.
בשער הציון המשנה ברורה תירץ אחרת –

שער הציון סימן שב ס"ק מא

לא דמי למה דמחייבין במנער טלית חדשה מן האבק שעליו לשיטת רש"י, דהתם מצחצח הבגד על ידי זה והוא תיקונו, מה שאין כן כאן שאינו רק שמסיר הטיט, ורושם הלכלוך עדיין נשאר עליו, והדרך להעבירו על ידי מים, ובזה סרה קושית הגאון ר' עקיבא איגר שנשאר בצריך עיון על רש"י בגליון הש"ס

כלומר, גם רש"י מודה שאיסור כיבוס ללא נחלים קיים, אך זאת בתנאי שהלכלוך מתנקה לגמרי.
(שימו לב שלפי המשנה ברורה צריך להעמיד את המשנה של ניקוי הכר ואת הסוגיות העוסקות בכסכוס במצבים בהם ברור שהניקיון שנעשה אינו מסיר את כל הלכלוך. לעומת זאת, לפי הילקוט יוסף האיסור תלוי בפעולה המתוארת במשנה ובגמרא, ואיננה תלויה בתוצאתה).

לסיכום:

במשנה (פרק י"ז משנה ב) נאמר שמותר לקנח בסמרטוט את הלכלוך מהכר. בסוגיה בדף קמא ע"א רב כהנא מתיר לכסכס את הבגד מבפנים, ולא מבחוץ. רש"י מבאר שזוהו ניקוי ללא נוזלים, ולכן אין בכך איסור תורה. ברם איסור דרבנן ישנו. וכך פוסקים הראב"ד והרמב"ם.
בסוגיה בדף קמ ע"א ישנו דיון נוסף אם ישנו איסור דרבנן לכסכס את הלכלוך מהבגד. למסקנה נראה תלוי בסוג הבגד, וכך פוסק הרמב"ם. הריף, לעומת זאת, פוסק שאין הבדל בין סוגי הבגדים. כדבריו פוסק הראב"ד. הרמב"ן מבאר כיצד פסיקה זו מתיישבת עם הגמרא.

בדף קמז ע"א רב הונא אומר שהמנער טליתו בשבת חייב חטאת! מדוע?

לפי הרמב"ם – מדובר במלאכת "מכה בפטיש" של הכנת הבגד ללבישה.

לפי ר"ח – מדובר בבגד שנרטב. אם כך מדובר בנייעור עם מים.

רש"י מבאר שההקפדה על העפר הופכת את נייעור הבגד שעליו לאיסור מלבן.

רע"א הקשה כיצד דברי רש"י מתיישבים עם הסוגיות האחרות?

היו שתירצו שרש"י מבחין בין נייעור לבין פעולות עדינות יותר.

המשנ"ב מבאר שרש"י אסר ניקוי המסיר את הבלכלוך כליל.

(לשיטתו צריך לעשות אוקימתא בסוגיות הקודמות ולבאר שהניקיון לא הסיר את הלכלוך כליל).

להלכה

השו"ע פוסק –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שב סעיף א

המנער טלית חדשה, שחורה, מן הטל שעליה, חייב, שהנייעור יפה לה כמו כיבוס. והוא שמקפיד עליה שלא ללבשו בלא נייעור הגה: וכל שכן שאסור לנער בגד שנשר נמים או שירדו עליו גשמים. ודוקא כנגד חדש שמקפיד עליו. יש אומרים לאסור לנער כנגד מן האצק שעליו. אם מקפיד עליו. וטוב לחוש לדבריו. אבל מותר להסיר הגולות מן הכגד כשצבת.



השו"ע פסק את דברי בעלי התוספות, ולא את דברי רש"י. הרמ"א פסק שטוב לחוש לדברי רש"י.

שם סעיף ה

חלוק לאחר כביסה הוא מתקשה ומשפשפים אותו בידים לרככו, מותר לעשותו בשבת שאינו מתכוין אלא לרככו. אבל סודר אסור, מפני שמתכוין לצחצחו והוי כמלבן הגה: וכוזעים וזאך כלי פשתן דין כסודר

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שב סעיף ז

טיט שעל בגדו משפשפו מבפנים, דלא מוכחא מלתא לאתחזווי כמלבן, אבל לא בחוץ דדמי למלבן ומגררו בצפורן בשני הסעיפים הללו פוסק השו"ע שניקיון באופן אחר הוא איסור דרבנן, כפי שלמדנו בסוגיות.

בילקוט יוסף פסק –

ילקוט יוסף שבת ב סימן שב (דיני ניקוי וקיפול הבגדים בשבת) סעיף ט

בגד או כובע שנתלכלך מעפר או מאבק, מותר לנערו בשבת, אף בבגד חדש שחור ומקפיד עליו שלא ללבוש את הבגד עם הלכלוך שלדעת מרן השלחן ערוך דוקא בטל ובגשם אסור לנקותו בשבת, [בבגד חדש, שחור, וכשהוא מקפיד שלא ללבושו בלי הניקיון]. אבל באבק וכדומה, יש להקל בזה. ומותר לנקות את הבגד בשבת מהאבק גם במברשת בגדים. וטוב להחמיר לנקות את הבגד או הכובע מהאבק בשינוי, כגון בשרוול חולצתו, וכדומה. ואחינו האשכנזים מחמירים שלא לנער את הבגד בשבת גם מהאבק שעליו, אלא מקנחים את הבגד בנחת בכף היד, או במטלית יבשה.

שם סעיף יז

בגד שנתלכלך בבובץ או בטיט, מותר להסיר בשבת את הטיט או הבובץ מהבגד על ידי שישפשף את הבגד מהצד הפנימי. ואף בטיט יבש יש להקל בזה, שאף על פי שהטיט מתפורר, אין לחוש בזה לאיסור טוחן, מאחר שאינו מתכוין לטחון. וגם מאחר והטיט היה טחון לפני שנעשה טיט, אין טוחן אחר טוחן. וגם אין לחוש לאיסור מוקצה. אך לא ישפשף הבגד מבחוץ, דדמי למלבן. והמחמיר בטיט יבש, תבא עליו ברכה. והאשכנזים מחמירים שלא להסירו בכל אופן. [ועל ידי גוי מותר בכל אופן].

ובשש"כ פסק –

שמירת שבת כהלכתה (מהזורה תשלט) פרק טו סעיף כד

כל בגד, ללא הבדל צבע, שנמצא עליו כתם – אסור לנקותו על ידי שפשוף הבגד או גירוד הכתם בכלי או בציפורן עד שלא יישאר שום סימן ממנו.

סעיף כה

בגד שהתלכלך באבק – אם הוא בגד שרגילים להקפיד על נקיונו – אסור לנערו או להסיר את האבק שעליו בכל אופן שהוא. אך אם הוא בגד שאין רגילים להקפיד על נקיונו – מותר לחבוט בו ביד רכה, או במטלית יבשה שבידו, או לנערו במעט, כדי להסיר ממנו את האבק. אבל אסור לשפשפו או לנערו בחוזק רב, וכן אסור להסיר את האבק במברשת.

סעיף כז

בגד שנדבק בו לכלוך, אף אם הוא בגד שרגילים להקפיד על נקיונו – אם הלכלוך הוא לח והוא ישאיר כתם לכשיוסר – מותר לשפשפו בצדו הפנימי עד שייפול הלכלוך, וכן מותר לגרדו בציפורן או בגב הסכין, אפילו בצד המלוכלך של הבגד

סעיף כט

לכלוך, בין לח ובין יבש, שנדבק בבגד, והוא לא ישאיר כתם לכשיוסר – מותר להסירו רק מבגד שאינו רגיל להקפיד על נקיונו מלכלוך כזה

סעיף ל

לכלוך הנמצא על הבגד, אבל אינו ספוג בו, וגם אינו נדבק בו – אין בהסרתו משום איסור ליבון. לכן מותר להסיר מן הבגד נוצה, סיבי צמר גפן, חוט וכדו', ואפילו אם הוא בגד שמקפיד על נקיונו. ולא התירו בכל אלה להסירם אלא ביד, ולא במברשת



רבנות –
סימן שב



סיכום**שרייתו הוא כיבוסו**

במסכת זבחים (דף צד ע"ב) רבא אומר ששריית בגד נחשבת כמלאכת כיבוס מדאורייתא. אך ישנם מקורות מהם משמע שאין איסור להרטיב, ואפילו להשרות, בגדים בשבת. במסכת ביצה (דף יח ע"א) מציעים בשם רב שנדה ההולכת לטבול, שאין לה בגדים טהורים ללבוש אחר הטבילה, תטבול בבגדיה, וכך הבגדים יטהרו, למרות שבגדים יישרו במים בזמן הטבילה. במסכת יומא (דף עז ע"ב) נאמר שלמרות שישנו איסור רחצה ביום הכיפורים, מותר, לצורך מצווה, לעבור בנהר. הגמרא איננה מזכירה את העובדה שהבגדים שרויים במים בעת המעבר. בראשונים מצאנו ארבעה כיוונים ליישב את סתירת הסוגיות –

- א. **דברים אלו של רבא נדחו מההלכה** – כך ביארו רבים מהפוסקים את השמטת הריף והרמב"ם את דברי רבא.
- ב. **שרייה הוא כיבוס רק עבור בגדים מלוכלכים** – כך תירצו בעלי התוספות והמאירי.
- ג. **שרייה היא כיבוס רק אם היא נעשית באופן שנועד לנקות את הבגד** – כך ביאר ר"ת.
- ד. **שרייה היא כיבוס של חומרים מסוימים בלבד** – כך תירצו ראשונים שונים. היראים, המחמיר ביותר, ביאר שהסוגיות המתירות את השרייה מתירות זאת בבגדי עוד בלבד. הבחנה זו מופיעה כבר בגמרא (שהובאה ונידונה בהרחבה שבתחילת השיעור). מר"ת עולה שתתכן הבחנה בין צמר ופשתים לבין חומרים אחרים. המאירי ציטט ראשונים שהבחינו בין צמר לבין שאר הבגדים. וכן על זה הדרך.

היחס בין התירוץ השני והשלישי

הפרי מגדים ביאר שכל אחד מהתירוצים חולק על משנהו. אך הרמ"א פסק להלכה הן את התירוץ השני והן את השלישי. מסתבר שלפי הרמ"א אין מחלוקת בין השיטות. ישנה הסכמה ביניהם ששרייה היא כיבוס רק אם השרייה אכן מנקה את הבגד. ישנם שני מצבים (לפחות!) בהם ברור שהשרייה איננה מנקה את הבגד – אם הבגד איננו מלוכלך, ואם השרייה נעשית בדרך מלכלכת (בהרחבות העמקנו יותר בשיטת ר"ת, שם מתברר שיתכן שישנם יסודות נוספים בשיטתו).

להלכה

כאמור, הרמ"א סובר כי אין מחלוקת בין התירוצים שהציעו בעלי התוספות. כל הרטבת בגד שאינה מנקה אותו מותרת. לפיכך, אם הבגד נקי, או שההרטבה נעשית באופן המלכלך את הבגד, אינה כיבוס, ומותרת. בשו"ע סימן שב סעיף ט כתוב שאסור לשכשך במים בגד שיש עליו לכלוך. משמע שאם אין עליו לכלוך – מותר. בסעיף י' השו"ע פוסק שראוי להחמיר כשיטת היראים, אך ברור שזו חומרה בלבד. בסימן שיט (סעיף ט) השו"ע פסק את דברי הרא"ש, שמותר להעביר מים דרך מפה כדי שיצאו נקיים, למרות שהמפה נרטבת. גם שם משמע שמכיוון שהמפה נקיה, אין איסור להרטיב אותו. אך בסימן שלד (סעיף כד) השו"ע אסר לשפוך מים על טלית, כדי להצילה מן הדלקה, מפני שבשפיכה זו הוא מכבס את הבגד! האבני נזר מציע שהשולחן ערוך התלבט בעצמו כיצד להכריע. לכן הוא פוסק את המצבים בהם יש חשש לאיסור דאורייתא – לחומרה, ואילו את המצבים בהם אין חשש דאורייתא – לקולא. פוסקים רבים מבארים את פסיקת השו"ע אחרת. בשו"ת דרכי נעם ובמג"א ביארו שלשיטתו, "שרייתו היא כיבוסו" רק אם הבגד מלוכלך, אך אסור לשפוך כמות גדולה של מים על הבגד, שמא יסחט. וכך הרב עובדיה פוסק הלכה למעשה. הגר"א מבאר שלשון השו"ע בסימן שב, שהזכיר שהבגד מלוכלך, אינו מתכוון להגדיר שאם הבגד נקי מותר להרטיב אותו. השו"ע מציג מציאות בה אדם ירצה לנקות בגד, ומבאר את המותר והאסור במקרה זה. אך להלכה השו"ע פוסק שאסור להרטיב בגדים נקיים. ברם הגר"א עצמו פסק למעשה אחרת. הוא אומר ששרייתו הוא כיבוסו רק אם ההרטבה נעשית בדרך כיבוס. לדבריו חששו למעשה המשנ"ב והשש"כ.

ניקוי יבש

במשנה (פרק י"ז משנה ב) נאמר שמותר לקנח בסמרטוט את הלכלוך מהכר. בסוגיה בדף קמא ע"א רב כהנא מתיר לכסס את הבגד מבפנים, ולא מבחוץ. רש"י מבאר שזהו ניקוי ללא נוזלים, ולכן אין בכך איסור תורה. ברם איסור דרבנן ישנו. וכך פוסקים הראב"ד והרמב"ם. בסוגיה בדף קמ ע"א ישנו דיון נוסף אם ישנו איסור דרבנן לכסס את הלכלוך מהבגד. למסקנה נראה שזה תלוי בסוג הבגד, וכך פוסק הרמב"ם. הריף, לעומת זאת, פוסק שאין הבדל בין סוגי הבגדים. כדבריו פוסק הראב"ד. הרמב"ן מבאר כיצד פסיקה זו מתיישבת עם הגמרא.

בדף קמז ע"א רב הונא אומר שהמנער טליתו בשבת חייב חטאת! מדוע?
 לפי הרמב"ם – מדובר במלאכת "מכה בפטיש" של הכנת הבגד ללבישה.
 לפי ר"ח – מדובר בבגד שנרטב. אם כך מדובר בניעור עם מים.
 רש"י מבאר שההקפדה על העפר הופכת את נייעור הבגד שעליו לאיסור מלבן.
 רע"א הקשה כיצד דברי רש"י מתיישבים עם הסוגיות האחרות?
 היו שתירצו שרש"י מבחין בין נייעור לבין פעולות עדינות יותר.
 המשנ"ב מבאר שרש"י אסר ניקוי המסיר את הבלכלוך כליל.
 (לשיטתו צריך לעשות אוקימתא בסוגיות הקודמות ולבאר שהניקיון לא הסיר את הלכלוך כליל).
 השו"ע פסק כרוב הראשונים, שאין איסור תורה בכיבוס ללא נוזלים, אלא איסורי דרבנן במצבים שתוארו.
 הרמ"א כותב שטוב לחוש לדעת רש"י. בלשונו כתב שאסור לנער את הבגד. אך המשנ"ב והשש"כ פסקו שיש להחמיר בכל ניקיון המסיר את הלכלוך כליל.

פתחנו את סדרת השיעורים העוסקת באבות המלאכה. בשיעור זה ובהרחבות שעליו הגדרנו את איסור הכיבוס בשבת – איזה בגדים אסור לכבס בשבת (בהרחבות) ובאלו אופנים אסור לכבס (בגוף השיעור). בשיעור הבא נעסוק במלאכת בונה.